

**IQTISODIY TIZIMDA MULKCHILIK: SHAXSIY,
DAVLAT VA JAMOAT MULKCHILIGINING TAHLILI**

Kadamov Alisher

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti

KHBA-51/24 akademik guruhi Talabasi

Ulashov Aliboy

Ilmiy rahbar: Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mulkchilik tushunchasi, uning iqtisodiy tizimlar va nazariyalar bilan bog'liq jihatlari, shuningdek, O'zbekiston iqtisodiyotidagi mulkchilik shakllarining evolyutsiyasi va ularning mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Mulkchilik shakllarining o'zgarishi, xususan, kapitalizm, sotsializm va aralash iqtisodiyotdagi mulkchilikning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: mulkchilik, iqtisodiy tizimlar, kapitalizm, sotsializm, aralash iqtisodiyot, O'zbekiston, iqtisodiy islohotlar, xususiy mulkchilik, davlat mulkchiligining evolyutsiyasi

Mulkchilik insoniyatning iqtisodiy va ijtimoiy hayotidagi eng muhim tushunchalardan biridir. Bu tushuncha nafaqat moddiy boyliklar ustidan egalik qilishni, balki ishlab chiqarish vositalarini boshqarish, taqsimlash va ulardan foydalanish huquqini ham o'z ichiga oladi. Mulkchilik munosabatlari har bir iqtisodiy tizimning asosini tashkil etib, jamiyat rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Tarixdan ma'lumki, mulkchilik shakllari va u bilan bog'liq munosabatlar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasini belgilab bergan. Bugungi kunda mulkchilik munosabatlarining o'rganilishi, xususan, uning huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari tahlil qilish dolzarb masala hisoblanadi. Xususan, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlarda mulkchilik shakllarining diversifikatsiyasi va ularni boshqarish bo'yicha samarali mexanizmlarni joriy etish mamlakat iqtisodiy barqarorligining asosiy omillaridan biridir. Shu sababli, mazkur mavzuni o'rganish nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, kelajakda iqtisodiy taraqqiyot yo'nalishlarini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Mulkchilikning iqtisodiy tizimlar va nazariyalar bilan bog'liq jihatlari har bir jamiyatning ishlab chiqarish va resurslarni taqsimlash usuliga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mulkchilik shakllari iqtisodiy tizimlar va ularni boshqarish mexanizmlarini belgilaydi, shuningdek, ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlarida qanday qilib resurslar taqsimlanishini aniqlaydi. Iqtisodiy tizimlarning asosiy turli shakllari mavjud bo'lib, ular mulkchilikni boshqarish va taqsimlash usullariga ko'ra farqlanadi.

1. Kapitalizmda mulkchilik

Kapitalizm iqtisodiy tizimida mulkchilik asosan shaxsiy mulkchilikka asoslanadi. Bu tizimda ishlab chiqarish vositalari va resurslar asosan xususiy shaxslar yoki kompaniyalar tomonidan boshqariladi. Mulkchilik huquqi erkin bo'lib, shaxslar o'z mulkini sotish,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

sotib olish, ijaraga berish yoki boshqarish huquqiga ega. Kapitalistik tizimda bozor mexanizmi asosiy rolni o'ynaydi. Raqobat va foyda olish motivi ishlab chiqarish va resurslarni taqsimlashda hal qiluvchi omil bo'ladi. Kapitalizmga mulkchilik tizimi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga, texnologik innovatsiyalarni joriy etishga va shaxsiy erkinliklarni ta'minlashga xizmat qiladi.

2. Sotsializmga mulkchilik

Sotsialistik tizimda mulkchilik asosan davlat tomonidan boshqariladi. Sotsializmga ishlab chiqarish vositalari, yer va boshqa muhim resurslar davlat mulkiga aylantiriladi. Iqtisodiy faoliyatni boshqarish davlat tomonidan amalga oshiriladi va iqtisodiy rejalashtirish orqali ishlab chiqarish va resurslar taqsimlanadi. Sotsializmga jamiyat manfaatlari va ijtimoiy tenglikka alohida e'tibor qaratiladi. Mulkchilikka davlat egaligi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, tenglikni yaratish va ijtimoiy yordam tizimlarini qo'llab-quvvatlashga imkon beradi.

3. Aralash iqtisodiyotdagi mulkchilik

Aralash iqtisodiyot kapitalizm va sotsializmning xususiyatlarini birlashtiradi. Bunda davlat va xususiy sektor o'rtasida resurslar va mulkchilikni taqsimlashda balans mavjud bo'ladi. Aralash iqtisodiyotda davlat iqtisodiy faoliyatda muhim rol o'ynaydi, ammo xususiy mulkchilikning rivojlanishiga ham yo'l qo'yiladi. Davlat sektorida davlat mulkchiligida bo'lgan tarmoqlar va xizmatlar mavjud, masalan, sog'liqni saqlash, ta'lim va infratuzilma. Shaxsiy sektor esa ko'proq ishlab chiqarish va tijorat faoliyatini amalga oshiradi. Aralash iqtisodiyotda mulkchilikning samarali boshqarilishi va taqsimlanishi jamiyatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlaydi.

4. Mulkchilikning ekologik jihatlari

Mulkchilikning ekologik jihatlari ham alohida e'tiborga loyiqdir. Resurslar va mulkni boshqarish nafaqat iqtisodiy, balki ekologik muvozanatni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Kapitalistik tizimda tabiiy resurslar ko'p hollarda samarali va tezda foydalaniladigan manba sifatida qaraladi, bu esa atrof-muhitga zarar yetkazishi mumkin. Sotsializmga esa davlat tomonidan mulkni boshqarish resurslarni uzoq muddatli va barqaror ishlatishga imkon yaratadi, lekin ba'zan iqtisodiy samaradorlikni kamaytirishi mumkin. Shunday qilib, ekologik muvozanatni saqlash uchun mulkchilikni boshqarish va taqsimlashda zamonaviy ekologik yondashuvlarni joriy etish zarurdir.

Shu tariqa, **mulkchilikning iqtisodiy tizimlar va nazariyalar bilan bog'liq jihatlari** jamiyatlarning iqtisodiy tizimlarini shakllantirishda muhim omil bo'ladi. Har bir tizimda mulkchilikning boshqarilishi va taqsimlanishi jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun mulkchilik shakllarining samarali boshqarilishi va rivojlanishi jamiyatda adolat va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin, iqtisodiy tizimda bir qator o'zgarishlar ro'y berdi. Mulkchilik shakllari ham zamon talablari va iqtisodiy strategiyalarga muvofiq rivojlanib, o'zgarib bordi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston iqtisodiyotida kapitalizm va aralash iqtisodiy tizimning elementlari birlashib, yangi mulkchilik shakllari yuzaga keldi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Sovet Ittifoqi tarkibida bo'lgan O'zbekiston iqtisodiyoti davlat mulkchiligiga asoslangan edi. Iqtisodiyotda resurslar va ishlab chiqarish vositalari asosan davlat tomonidan boshqarilar, xususiy mulkchilik deyarli mavjud emasdi. Davlat tizimi markazlashgan bo'lib, resurslar va ishlab chiqarish jarayonlari rejalashtirilgan. 1991 yilda O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng, iqtisodiy tizimda radikal o'zgarishlar boshlandi. Dastlabki yillarda bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonlari boshlangan bo'lsa-da, davlat tomonidan boshqariladigan mulkchilikni kengaytirish va xususiy mulkchilikni rivojlantirish yo'nalishida muhim qadamlar qo'yildi.

- **Xususiy mulkchilikni rivojlantirish:** O'zbekistonning birinchi yillarda iqtisodiyotni bozor tizimiga o'tkazish borasida bir qator islohotlarni amalga oshirdi. Xususiy sektorni rivojlantirish uchun mulkchilikni shaxsiylashtirish, yirik davlat korxonalarini xususiy sektorga sotish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash uchun turli dasturlar joriy etildi.

- **Davlat mulkchiligining qisqarishi:** Xususiy mulkchilikni rivojlantirish maqsadida davlat ko'plab iqtisodiy tarmoqlarda o'zining ulushini kamaytirdi. Shu bilan birga, bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida soliq va moliya tizimi modernizatsiya qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan farmonlar va qarorlar mulkchilik shakllarini va iqtisodiy rivojlanishni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, oxirgi yillarda qabul qilingan farmonlar O'zbekiston iqtisodiyotining diversifikatsiyasi va barqaror rivojlanishini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

- **2016 yil 7 dekabr – “O'zbekiston Respublikasida xususiy mulkchilikni himoya qilish va yuridik shaxslar faoliyatini qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi farmon.** Ushbu farmon xususiy mulkchilikni himoya qilish va undan foydalanishni osonlashtirishga qaratilgan bo'lib, kichik va o'rta biznes uchun turli imtiyozlar yaratdi.

- **2020 yil 12 yanvar – "Iqtisodiy islohotlar va moliya tizimini modernizatsiyalash chora-tadbirlari" haqida farmon.** Bu farmon, shuningdek, xususiy sektorni rivojlantirish va davlat mulkini samarali boshqarish tizimini joriy etishning yangi bosqichini boshladi. Mulkchilikni modernizatsiya qilish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va davlat korxonalari samaradorligini oshirishga qaratilgan.

- **“Yangi O'zbekiston – yangi iqtisodiy siyosat” tashabbusi:** Prezidentning ushbu tashabbusi doirasida amalga oshirilgan islohotlar O'zbekistondagi mulkchilik shakllarining diversifikatsiyasini yanada kengaytirdi. Davlat mulkchiligidan shaxsiy va jamoat mulkchiligiga o'tish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratildi. Shuningdek, innovatsion va ekologik jihatlariga e'tibor berildi, bu esa iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiladi.

Xulosa

O'zbekistondagi mulkchilik shakllarining evolyutsiyasi mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida katta rol o'ynadi. Prezident farmonlari va iqtisodiy islohotlar orqali amalga oshirilgan mulkchilikni modernizatsiya qilish jarayoni davlat va xususiy sektor

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlashga yordam berdi. Shaxsiy mulkchilik va kichik biznesning rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotiga yangi imkoniyatlar yaratdi, davlat mulkchiligining samarali boshqarilishi esa iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Z.T.Gaibnazarova SH.A.Isamuxametov "Iqtisodiyot nazariyasi" (2020)
2. B.Y.Xodiyev Sh.Sh.Shodmonov "Iqtisodiyot nazariyasi" (2017)
3. I.Zokirov "Mulk huquqi" (2006)

